

Pravěké osídlení a doklady pobytu novověkých vojsk v prostoru Rohlenky mezi Brnem a Slavkovem

Petr Vitula, Ústav archeologické památkové péče Olomouc

V září 1994 provedli pracovníci Ústavu archeologické památkové péče Brno záchranný archeologický výzkum v prostoru stavby restaurace McDonald's v trati Rohlenka při hranici katastrálních území obcí Jiříkovic a Tvarožné (obr. 1). Výzkum probíhal formou pravidelné kontroly v průběhu zemních prací, při nichž byly dokumentovány zjištěné archeologické situace.

Podle dřívějších nálezů při různých stavebních či prospekčních akcích (stavba čerpací stanice pohonných hmot firmy ARAL, letecká prospekce Miroslava Báčka ze dne 30. 11. 1988) se zde očekávaly především pravěké nálezy, datované do mladší doby bronzové, ale vyloučena nebyla ani nová zjištění novověkých aktivit.¹

Tyto předpoklady se plně potvrdily. V rýhách pro doprovodné inženýrské sítě stavby byly zdokumentovány 3 profily (obr. 2: P2, P3, P4) o celkové délce 10,6 m s 5 porušenými pravěkými objekty (obr. 3:1 – objekty č. 5, 6, 7, 2 – objekt č. 4, 3 – objekt č. 3). Plošný výzkum objektů před rýhováním neproběhl, protože skryvka ornice byla nedostatečná.

Popis objektů v rýhách pro kanalizaci a vodovod (obr. 3)

Všechny objekty byly zahloubeny do geologicky uloženého podloží (100), které tvořila dosti ulehlá šedožlutá prachová hlína (spraš) kvartérního stáří a byly překryty 0,40 až 0,50 m mocnou vrstvou ornice (111). Nebudu u každého objektu popisovat jednotlivé kontexty, protože jejich vlastnosti si byly navzájem dosti podobné. Šlo vesměs o středně, ojedinelé i dosti ulehlou prachovou hlínou s příměsí drobných vápenitých konkrécií, drobných uhlíků a většinou i drobných kousků mazanice. Odlišovaly se pouze barvou, resp. různými odstíny šedi.²

Objekt č. 3 (obr. 3:3): v profilu větší jáma (502) s příkrými stěnami a rovným dnem měla max. rozměry 3,10×?×1,12 m.

Objekt č. 4 (obr. 3:2): v profilu drobná jáma (503) měla příkré stěny, oble přecházející v mísovité prohloubené dno. Max. rozměry: 1,36×?×0,72 m.

Objekt č. 5 (obr. 3:1): v profilu menší jáma (504) s příkrými velmi mírně do stran zahloubenými stěnami a mísovitým dnem. Max. rozměry: ?×?×0,94 m. Tento objekt byl porušen mladší jámou č. 6 (505).

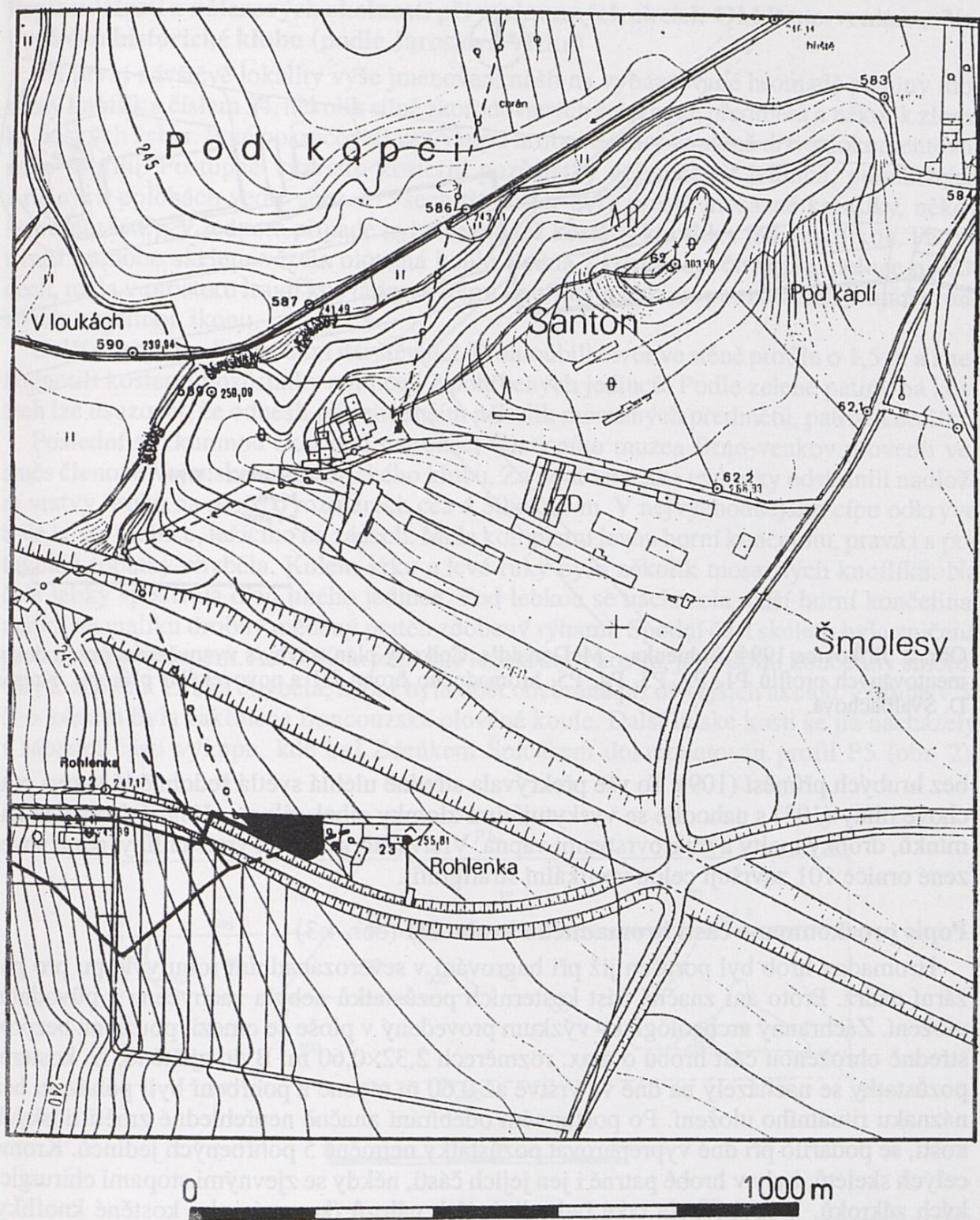
Objekt č. 6 (obr. 3:1): v profilu menší jáma (505) se silně do stran kónicky zahloubenými stěnami, ostře přecházejícími v rovné dno. Max. rozměry: 1,36×?×0,96 m. Tento objekt porušoval starší jámu č. 5 (504).

Objekt č. 7 (obr. 3:1): v profilu menší jáma (506) se silně do stran kónicky zahloubenými stěnami, ostře přecházejícími v rovné dno. Max. rozměry: 1,52×?×1,36 m.

Další archeologická situace byla porušena při hloubení požární nádrže (obr. 2:P1). Jejím výzkumem bylo zjištěno, že jde o hluboký výkop novověkého stáří, dodatečně prohloubený za účelem hromadného pohřbení zemřelých na následky zranění při válečných událostech v prosinci roku 1805 (obr. 4:1, 3).

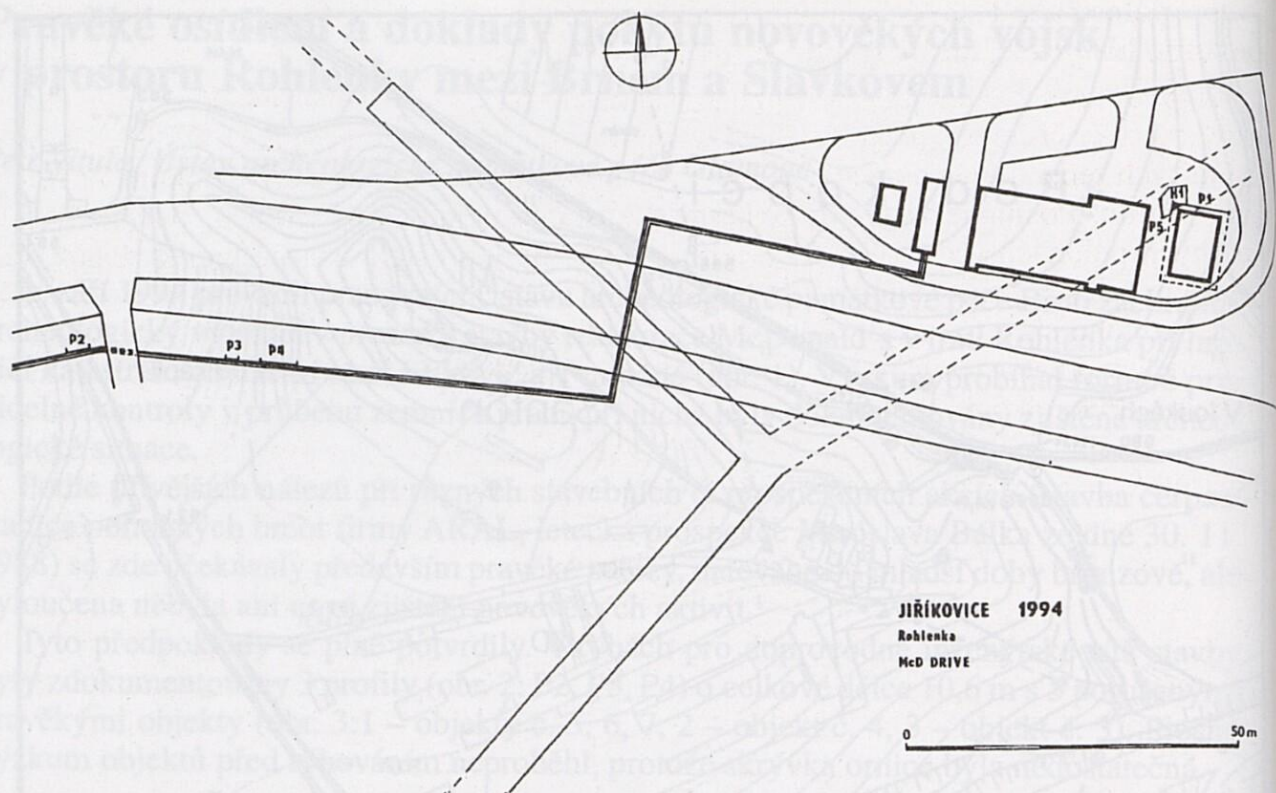
Popis vrstev a stratigrafie ve stěně požární nádrže (obr. 4:1)

Podloží zde tvořila opět dosti ulehlá šedožlutá prachová hlína kvartérního stáří (100). Na něm spočívala tmavá šedohnědá vrstva dosti ulehlé prachové hlíny se žlutými mikrovrstvami (110). Do ní byl zahlouben jednak výkop 507, jednak výkop objektu č. 2 (501) se silně propálenými stěnami, dnem a částí klenby (105, 106, 106a) o max. rozměrech

Obr. 1. Jiřkovice 1994. Rohlenka – McDonald's. Celková situace lokality na mapě 1 : 10 000, listu 24-43-02 se zaměřením stavby a vyznačeným průběhem novověkého příkopu. Změření a kresba M. Bálek, D. Vitulová.

4,0x?x1,48 m. Jeho výplň byla středně ulehlá, světle šedá prachová hlína s kusy silně propálené mazanice (104). Vrstvu 108 tvořila středně ulehlá, světle šedá prachová hlína se zlomky cihel a drobnými kameny. Všechny tyto kontexty byly posléze překryty středně ulehlou, světlou šedohnědou vrstvou prachové hlíny bez jakékoliv hrubé příměsi (107). Tato vrstva byla posléze porušena výkopem 500 o max. rozměrech 3,80x?x1,75 m. Na jeho dně spočívaly ve vrstvě až 0,60 m mocné nepietně uložené pozůstatky hromadně pohřbených jedinců (800). Výplň výkopu tvořila středně ulehlá, světle šedá prachová hlína

Obr. 2. Jiříkovice 1994. Rohlenka – McDonald's. Celkový plán stavby s vyznačením poloh dokumentovaných profilů P1, P2, P3, P4, P5, hromadného hrobu H1 a novověkého příkopu. Kresba D. Švalbachová.

bez hrubých příměsí (109). To vše překrývala středně ulehlá světlá šedohnědá vrstva prachové hlíny (103) s nahodile se vyskytujícími zlomky cihel, silnou příměsí drobných kamínků, drobků malty a mikrovrstvami vápna. Vrstva stěrku 102 a vrstva hlíny, resp. navené ornice 101 završují celou vertikální stratigrafii.

Popis prozkoumané části hromadného hrobu H1 (obr. 4:3)

Hromadný hrob byl porušen již při bagrování v severozápadním rohu výkopu pro požární nádrž. Proto ani značná část kosterních pozůstatků nebyla zachycena v původním uložení. Záchranný archeologický výzkum provedený v ploše se omezil pouze na bezprostředně ohroženou část hrobu o max. rozměrech 2,32×0,60 m. Bylo zjištěno, že kosterní pozůstatky se nacházely na dně ve vrstvě až 0,60 m mocné a pohřbení byli poházeni bez náznaku rituálního uložení. Po postupném odebírání značně nepřehledné změti lidských kostí, se podařilo při dně vypreparovat pozůstatky nejméně 5 pohřbených jedinců. Kromě celých skeletů, byly v hrobě patrně i jen jejich části, někdy se zjevnými stopami chirurgických zákroků. V hrobě byla také řada drobných nálezů (kovové nebo kostěné knoflíky, rohovcové křesací kameny, olověné koule, železné hroty, mosazné přezky, železná přezka, litinová střepina a zbytky textilií), které se však vesměs nepodařilo přesně lokalizovat, a to už v důsledku zásahu těžké techniky, nebo v důsledku nepřehlednosti. Podle antropologického posudku Ladislavy Horáckové a Lenky Benešové byly z hrobu vyzvednuty kosterní pozůstatky z 11 pohřbených jedinců.

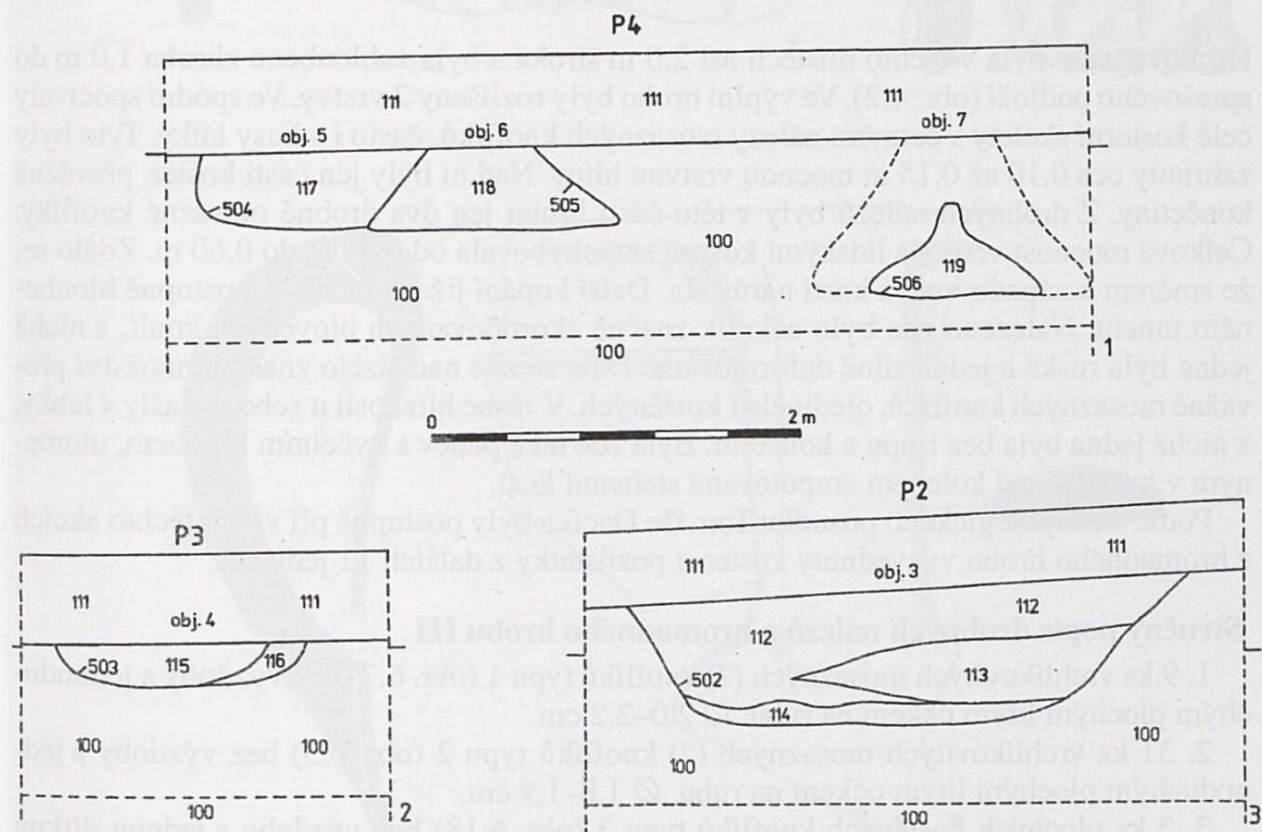
Výše uvedené nálezy vzbudily pozornost nadšenců především z řad Vojenského historického klubu (František Gale, František Kopecký, Jaroslav Vlček, Vlastimil Schildberger aj.). Ti poté uskutečnili několik výzkumných akcí, z nichž nejrozsáhlejší se uskutečnila pod patronací Okresního muzea Brno-venkov. Při nich byly z hromadného hrobu vyzvednuty další nálezy, které výkopci posléze předali ÚAPP Brno včetně popisu nálezových okolností od Jaroslava Vlčka, terénní dokumentace Zdeňka Špičáka (obr. 4:2) a antropologického posudku Tomáše Dacíka.

Popis událostí a nálezových okolností při výzkumných akcích OM Brno-venkov a Vojenského historického klubu (podle Jaroslava Vlčka)

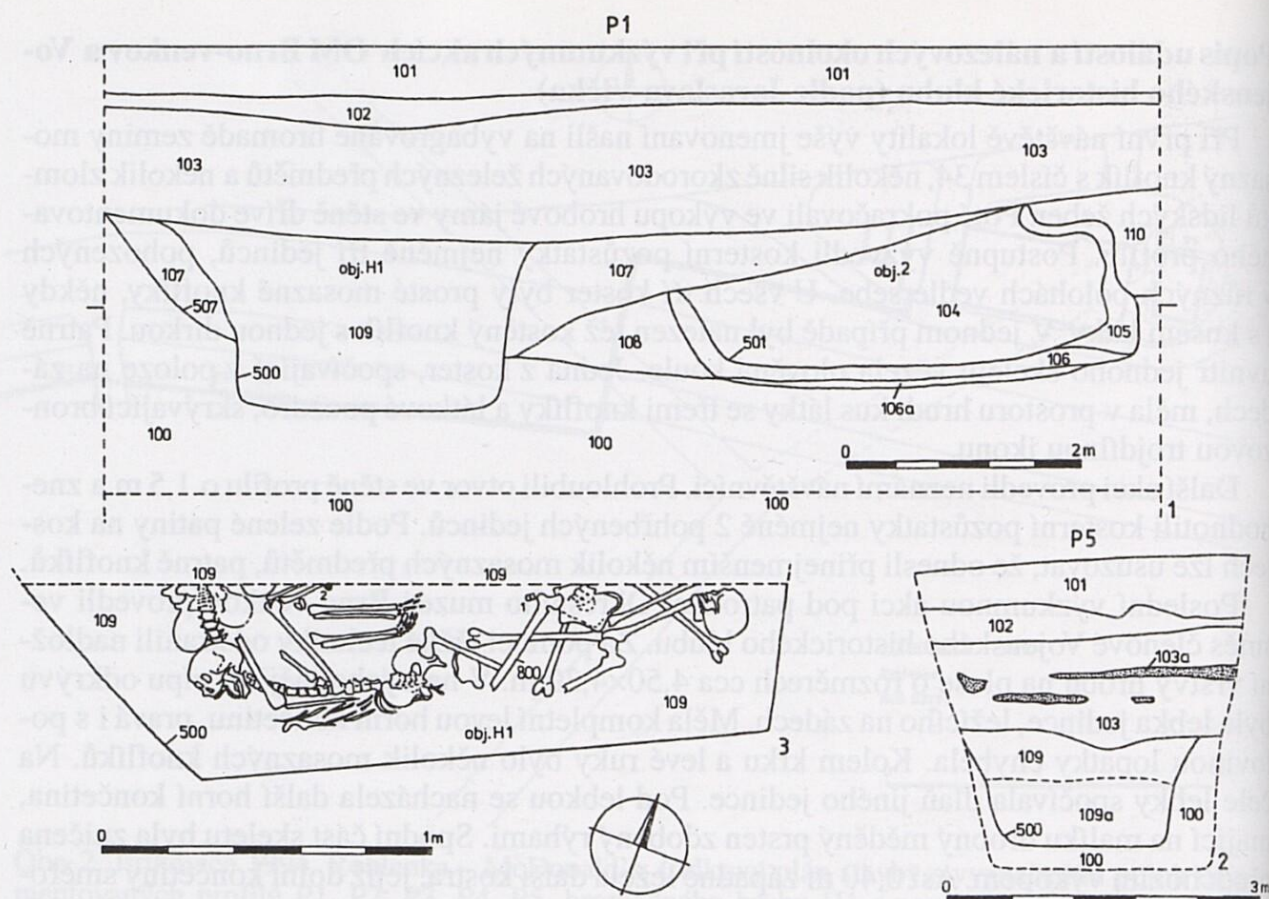
Při první návštěvě lokality výše jmenovaní našli na vybagrované hromadě zeminy mosazný knoflík s číslem 34, několik silně zkorodovaných železných předmětů a několik zlomků lidských žeber. Poté pokračovali ve výkopu hrobové jámy ve stěně dříve dokumentovaného profilu. Postupně vyzvedli kosterní pozůstatky nejméně tří jedinců, pohozených v různých polohách vedle sebe. U všech tří koster byly prosté mosazné knoflíky, někdy i s kusem látky. V jednom případě byl nalezen též kostěný knoflík s jednou dírkou. Patrně uvnitř jednoho skeletu vězela olověná koule. Jedna z koster, spočívající v poloze na zádech, měla v prostoru hrudi kus látky se třemi knoflíky a látkové pouzdro, skrývající bronzovou trojdílnou ikonu.

Další akci provedli neznámí návštěvníci. Prohloubili otvor ve stěně profilu o 1,5 m a znehodnotili kosterní pozůstatky nejméně 2 pohřbených jedinců. Podle zelené patiny na kostech lze usuzovat, že odnesli přinejmenším několik mosazných předmětů, patrně knoflíků.

Poslední výzkumnou akci pod patronací Okresního muzea Brno-venkov provedli ve směr členové Vojenského historického klubu. Za pomoci těžké techniky odstranili nadložní vrstvy hrobu na ploše o rozměrech cca 4,50×4,30 m. V nejvýchodnějším cípu odkryvu byla lebka jedince, ležícího na zádech. Měla kompletní levou horní končetinu, pravá i s polovinou lopatky chyběla. Kolem krku a levé ruky bylo několik mosazných knoflíků. Na čele lebky spočívala dlaň jiného jedince. Pod lebkou se nacházela další horní končetina, mající na malíku drobný měděný prsten zdobený rýhami. Spodní část skeletu byla zničena předchozím výkopem. Asi 0,40 m západně ležela další kostra, jejíž dolní končetiny směřovaly k západu. Lebka chyběla, neboť byla opět odebrána při dřívějších akcích. Zhruba v 5. či 6. obratli byla zaklíněna francouzská olověná koule. Další lidské kosti se již nacházely v západní části výkopu, kde byl Zdeňkem Špičákem dokumentován profil P5 (obr. 2).

Obr. 3. Jiříkovice 1994. Rohlenka – McDonald's. Dokumentované profily P2, P3 a P4 s porušenými objekty z mladší doby bronzové v rýze pro kanalizaci a vodovod. Kresba P. Vitula.

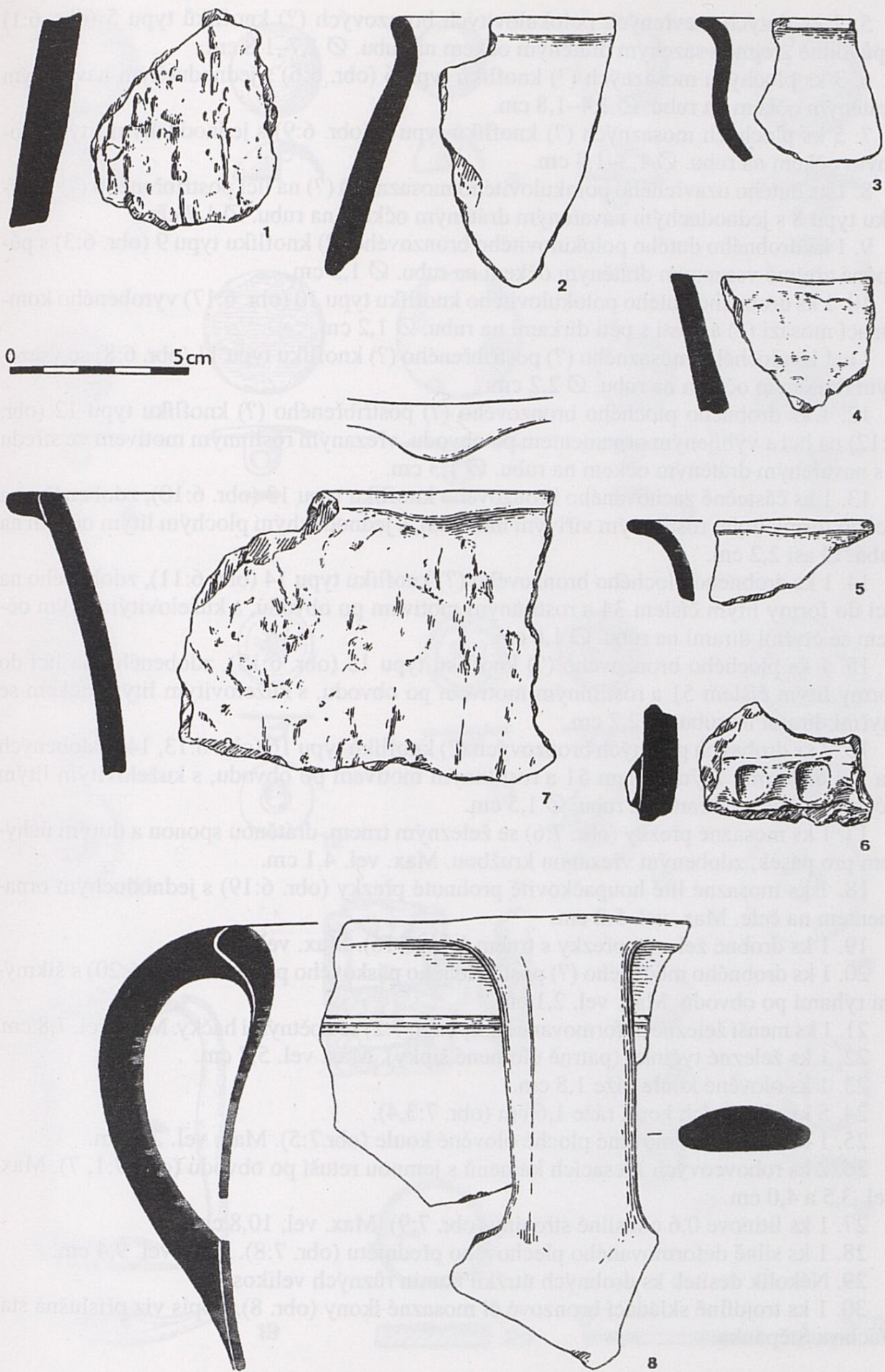
Obr. 4. Jiříkovice 1994. Rohlenka – McDonald's. 1 – severní profil P1 výkopu pro požární nádrž s novověkou pecí – objekt č. 2 a hromadným hrobem – objekt č. H1. Kresba P. Vitula. 2 – profil P5 výkopu hromadného hrobu H1 provedeného pod patronací OM Brno-venkov. Kresba Zdeněk Špičák. 3 – půdorys porušené části hromadného hrobu H1. Kresba P. Kos.

Hrobová jáma byla v těchto místech asi 2,0 m široká a byla zahlobena zhruba 1,0 m do sprašového podloží (obr. 4:2). Ve výplni hrobu byly rozlišeny 2 vrstvy. Ve spodní spočívaly celé kosterní skelety s četnými nálezy mosazných knoflíků, často i s kusy látky. Tyto byly zahrnuty cca 0,10 až 0,15 m mocnou vrstvou hlíny. Nad ní byly jen části koster, převážně končetiny. Z drobných nálezů byly v této části hrobu jen dva drobné mosazné knoflíky. Celková mocnost vrstvy s lidskými kostmi se pohybovala od 0,40 m do 0,60 m. Zdálo se, že směrem k západu vrstva kostí narůstala. Další kopání již probíhalo v postupně hloubeném tunelu. Nalezeno zde bylo několik značně zkorodovaných olověných koulí, z nichž jedna byla ruská a jedna silně deformovaná. Dále se zde nacházelo značné množství převážně mosazných knoflíků, ojediněle i kostěných. V těsné blízkosti u sebe se našly 4 lebky, z nichž jedna byla bez trupu a končetin. Byla zde také pánev s kyčelním kloubem, ulomeným v krčku a nad kolenem amputovaná stehenní kost.

Podle antropologického posudku Tomáše Dacíka byly postupně při všech těchto akcích z hromadného hrobu vyzvednuty kosterní pozůstatky z dalších 11 jedinců.

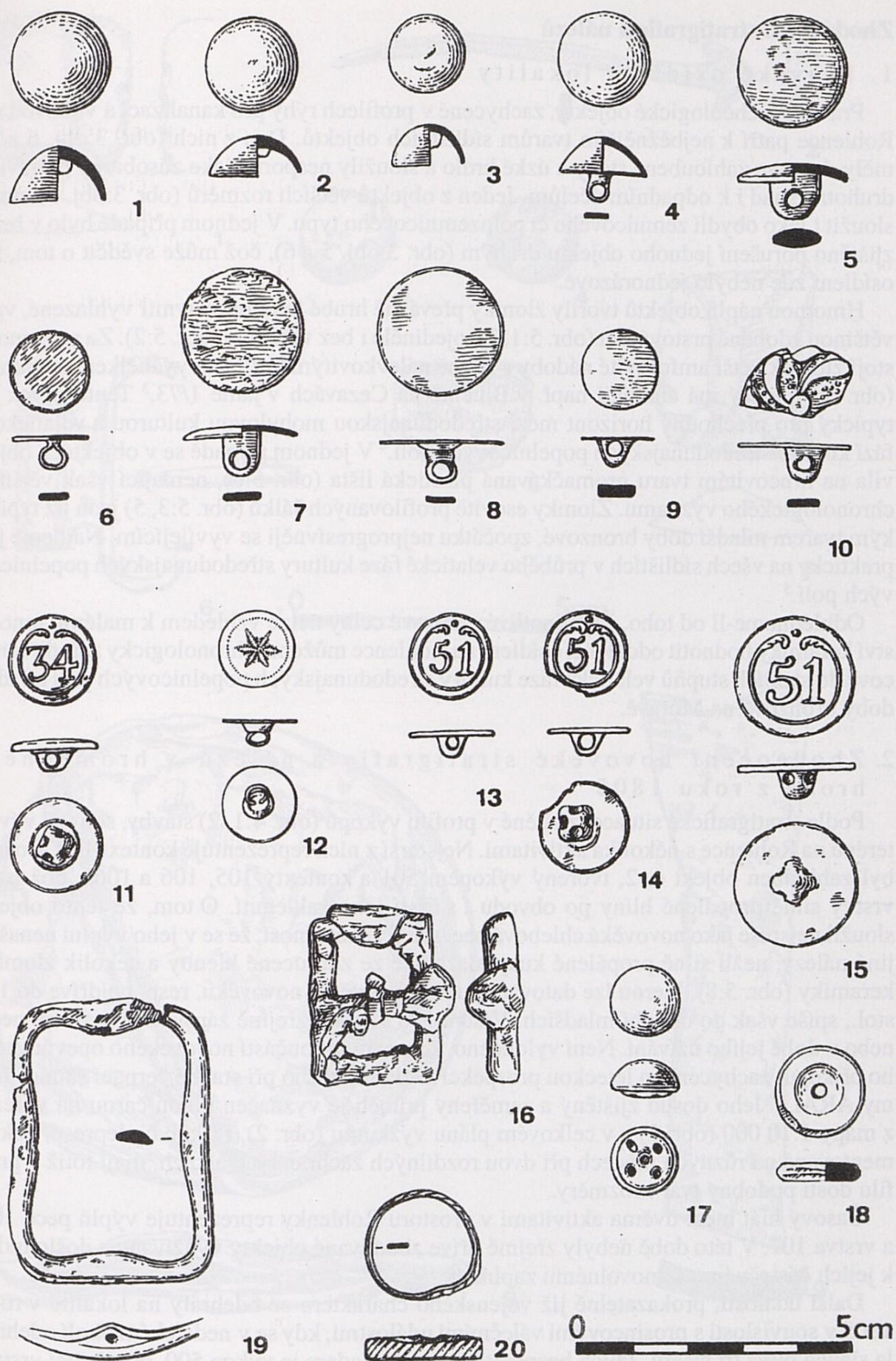
Stručný popis drobných nálezů z hromadného hrobu H1

1. 9 ks vrchlíkovitých mosazných (?) knoflíků typu 1 (obr. 6:7) bez výzdoby s jednoduchým plochým litým očkem na rubu. Ø 2,0–2,2 cm.
2. 31 ks vrchlíkovitých mosazných (?) knoflíků typu 2 (obr. 6:5) bez výzdoby s jednoduchým plochým litým očkem na rubu. Ø 1,8–1,9 cm.
3. 3 ks plochých kostěných knoflíků typu 3 (obr. 6:18) bez výzdoby s jednou dírkou uprostřed. Ø 1,5–1,6 cm.
4. 6 ks dutých otevřených polokulovitých bronzových (?) knoflíků typu 4 (obr. 6:2) s původně zřejmě vsazeným drátěným očkem na rubu. Ø 1,6 cm.

Obr. 5. Jiříkovice 1994. Rohlenka – McDonald's. Výběr keramiky z různých objektů a kontextů:
 1, 5 – objekt č. 3 – K 113, 2, 3, 7 – objekt č. 6 – K 118, 4, 6 – objekt č. 7 – K 119, 8 – výplň objektu
 č. 2 – pece – K 104. Kresba A. Krechlerová.

5. 2 ks dutých otevřených polokulovitých bronzových (?) knoflíků typu 5 (obr. 6:1) s původně zřejmě vsazeným drátěným očkem na rubu. Ø 1,7–1,8 cm.
6. 3 ks plochých mosazných (?) knoflíků typu 6 (obr. 6:6) s jednoduchým navařeným drátěným očkem na rubu. Ø 1,4–1,8 cm.
7. 5 ks plochých mosazných (?) knoflíků typu 7 (obr. 6:9) s jednoduchým litým plochým očkem na rubu. Ø 1,3–1,4 cm.
8. 1 ks dutého uzavřeného polokulovitého mosazného (?) na líci postříbřeného (?) knoflíku typu 8 s jednoduchým navařeným drátěným očkem na rubu. Ø 1,7 cm.
9. 1 ks drobného dutého polokulovitého bronzového (?) knoflíku typu 9 (obr. 6:3) s původně zřejmě vsazeným drátěným očkem na rubu. Ø 1,3 cm.
10. 1 ks drobného dutého polokulovitého knoflíku typu 10 (obr. 6:17) vyrobeného kombinací mosazi (?) a kosti s pěti dírkami na rubu. Ø 1,2 cm.
11. 1 ks plochého mosazného (?) postříbřeného (?) knoflíku typu 11 (obr. 6:8) se vsazeným drátěným očkem na rubu. Ø 2,2 cm.
12. 1 ks drobného plochého bronzového (?) postříbřeného (?) knoflíku typu 12 (obr. 6:12) na líci s vybíjeným ornamentem po obvodu, vřezaným rostlinným motivem ve středu a s navařeným drátěným očkem na rubu. Ø 1,3 cm.
13. 1 ks částečně zachovaného bronzového knoflíku typu 13 (obr. 6:10), zdobeného na líci do formy litým rostlinným vířivým motivem, s jednoduchým plochým litým očkem na rubu. Ø asi 2,2 cm.
14. 1 ks drobného plochého bronzového (?) knoflíku typu 14 (obr. 6:11), zdobeného na líci do formy litým číslem 34 a rostlinným motivem po obvodu, s kuželovitým litým očkem se čtyřmi dírami na rubu. Ø 1,6 cm.
15. 1 ks plochého bronzového (?) knoflíku typu 15 (obr. 6:15), zdobeného na líci do formy litým číslem 51 a rostlinným motivem po obvodu, s kuželovitým litým očkem se čtyřmi dírami na rubu. Ø 2,2 cm.
16. 2 ks drobných plochých bronzových (?) knoflíků typu 16 (obr. 6:13, 14), zdobených na líci do formy litým číslem 51 a rostlinným motivem po obvodu, s kuželovitým litým očkem se čtyřmi dírami na rubu. Ø 1,5 cm.
17. 1 ks mosazné přezky (obr. 7:6) se železným trnem, drátěnou sponou a dutým úchytem pro pásek, zdobeným vřezanou kružbou. Max. vel. 4,1 cm.
18. 1 ks mosazné lité houpačkovitě prohnuté přezky (obr. 6:19) s jednoduchým ornamentem na čele. Max. vel. 5,2 cm.
19. 1 ks drobné železné přezky s trnem (obr. 6:16). Max. vel. 3,2 cm.
20. 1 ks drobného měděného (?) postříbřeného páskového prstýnku (obr. 6:20) s šikmými rýhami po obvodu. Max. vel. 2,1 cm.
21. 1 ks menší železné deformované šipky (obr. 7:2) se zpětnými háčky. Max. vel. 7,8 cm.
22. 1 ks železné tyčinky (patrně ulomené šipky). Max. vel. 5,7 cm.
23. 1 ks olověné koule ráže 1,8 cm.
24. 5 ks olověných koulí ráže 1,6 cm (obr. 7:3,4).
25. 1 ks silně deformované ploché olověné koule (obr. 7:5). Max. vel. 2,6 cm.
26. 2 ks rohovcových křesacích kamenů s jemnou retuší po obvodu (obr. 7:1, 7). Max. vel. 3,5 a 4,0 cm.
27. 1 ks litinové 0,6 cm silné střepiny (obr. 7:9). Max. vel. 10,8 cm.
28. 1 ks silně deformovaného plechového předmětu (obr. 7:8). Max. vel. 9,4 cm.
29. Několik desítek ks drobných útržků tkanin různých velikostí.
30. 1 ks trojdílné skládací bronzové či mosazné ikony (obr. 8). Popis viz příslušná stat. Václava Štěpánka.

Obr. 6. Jiříkovice 1994. Rohlenka – McDonald's. Různé typy knoflíků a drobné kovové předměty z hromadného hrobu H1. Kresba A. Krechlerová.

Zhodnocení stratigrafie a nálezů

1. Pravěké osídlení lokality

Pravěké archeologické objekty, zachycené v profilech rýhy pro kanalizaci a vodovod na Rohlence patří k nejběžnějším tvarům sídlištních objektů. Dva z nich (obr. 3:obj. 6 a 7) měly do stran zahlobené stěny a úzké hrdlo a sloužily nesporně jako zásobárny potravin, druhotně snad i k odpadním účelům. Jeden z objektů větších rozměrů (obr. 3:obj. 3) mohl sloužit i jako obydlí zemnicového či polozemnicového typu. V jednom případě bylo v řezu zjištěno porušení jednoho objektu druhým (obr. 3:obj. 5 a 6), což může svědčit o tom, že osídlení zde nebylo jednorázové.

Hmotnou náplň objektů tvořily zlomky převážně hrubé keramiky uvnitř vyhlazené, vně většinou zdobené prstováním (obr. 5:1, 7), ojediněle i bez výzdoby (obr. 5:2). Za pozornost stojí zlomek větší amforovité nádoby s mírně nálevkovitým hrdlem a výčnělkem na okraji (obr. 5:7), který má analogii např. v Blučině na Cezavách v jámě 1/73.³ Tento prvek je typický pro přechodný horizont mezi středodunajskou mohylovou kulturou a velatickou fází kultury středodunajských popelnicových polí.⁴ V jednom případě se v objektech objevila na hrncovitém tvaru promačkávaná plastická lišta (obr. 5:6), nemající však většího chronologického významu. Zlomky esovitě profilovaných šálků (obr. 5:3, 5) jsou již typickým tvarem mladší doby bronzové, zpočátku nejprogresivněji se vyvíjejícím. Najdeme je prakticky na všech sídlištních v průběhu velatické fáze kultury středodunajských popelnicových polí.⁵

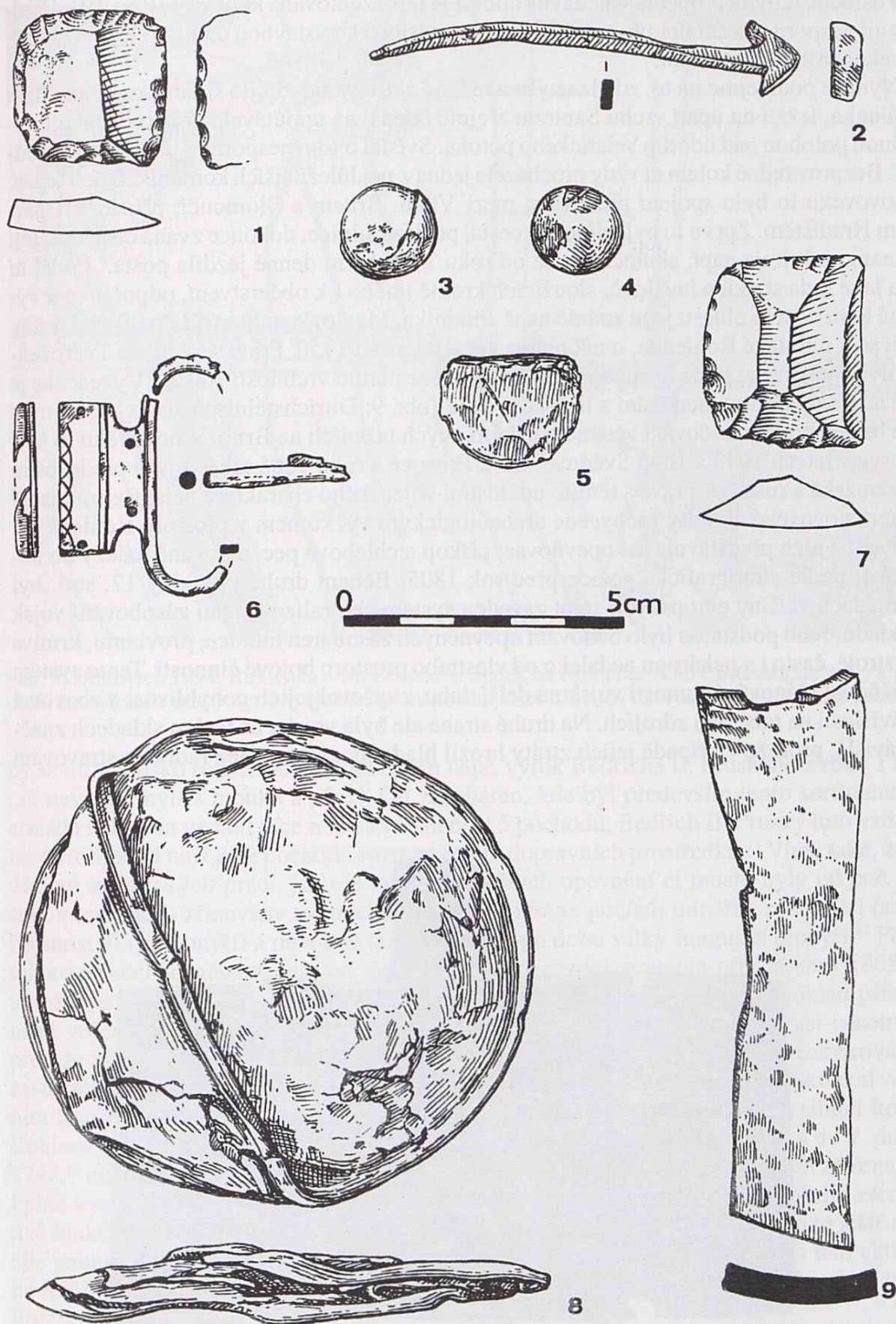
Odhlédneme-li od toho, že jednotlivé nálezy celky nelze vzhledem k malému množství keramiky hodnotit odděleně, osídlení na Rohlence můžeme chronologicky zařadit rámcově do starších stupňů velatické fáze kultury středodunajských popelnicových polí mladší doby bronzové na Moravě.

2. Zhodnocení novověké stratigrafie a nálezů v hromadném hrobě z roku 1805

Podle stratigrafické situace, zjištěné v profilu výkopů (obr. 4:1, 2) stavby, souvisí vývoj terénu na Rohlence s několika aktivitami. Nejstarší z nich reprezentuje kontext 110. Do něj byl zahloben objekt č. 2, tvořený výkopem 501 a kontexty 105, 106 a 106a, což jsou vrstvy silně propálené hlíny po obvodu i s částí jeho zaklenutí. O tom, že tento objekt sloužil nejspíše jako novověká chlebová pec, svědčí skutečnost, že se v jeho výplni nenašly jiné nálezy, nežli silně propálené kusy mazanice ze zhroucené klenby a několik zlomků keramiky (obr. 5:8), kterou lze datovat pouze rámcově do novověku, resp. nejdříve do 17. stol., spíše však do období mladších. Vrstva 108 vznikla zřejmě zároveň se stavbou pece nebo v době jejího užívání. Není vyloučeno, že pec byla součástí novověkého opevňovacího příkopu, zachyceného leteckou prospekcí⁶ a zkoumaného při stavbě čerpací stanice firmy ARAL.⁷ Jeho dosud zjištěný a zaměřený průběh je vyznačen plnou čarou na výřezu z mapy 1:10 000 (obr. 1) a v celkovém plánu výzkumu (obr. 2). Příkop či deprese, dokumentované na různých místech při dvou rozdílných záchranných akcích, mají totiž v profilu dosti podobný tvar i rozměry.

Časový hiát mezi dvěma aktivitami v prostoru Rohlenky reprezentuje výplň pece 104 a vrstva 107. V této době nebyly zřejmě dříve zbudované objekty využívány a došlo tudíž k jejich částečnému samovolnému zaplnění.

Další události, prokazatelně již vojenského charakteru se odehrály na lokalitě v roce 1805 v souvislosti s prosincovými válečnými událostmi, kdy se v nedalekém okolí odehrála slavná bitva tří císařů. Jejich bezprostředním dokladem je výkop 500, porušující vrstvu 107 a zbudovaný za účelem hromadného nepietního pohřbení zemřelých (800) buď přímo v bitevní vřavě nebo na následky zranění. Není ani vyloučeno, že tento výkop byl původně vyhlouben již před bitvou se záměrem jeho pozdějšího obranného využití. Výplň výkopu (109) potom překrývá vrstva 103, uzavírající definitivně tuto časovou fázi.

Obr.7. Jiříkovice 1994. Rohlenka – McDonald's. Drobné předměty a militaria z hromadného hrobu H1. Kresba A. Krechlerová.

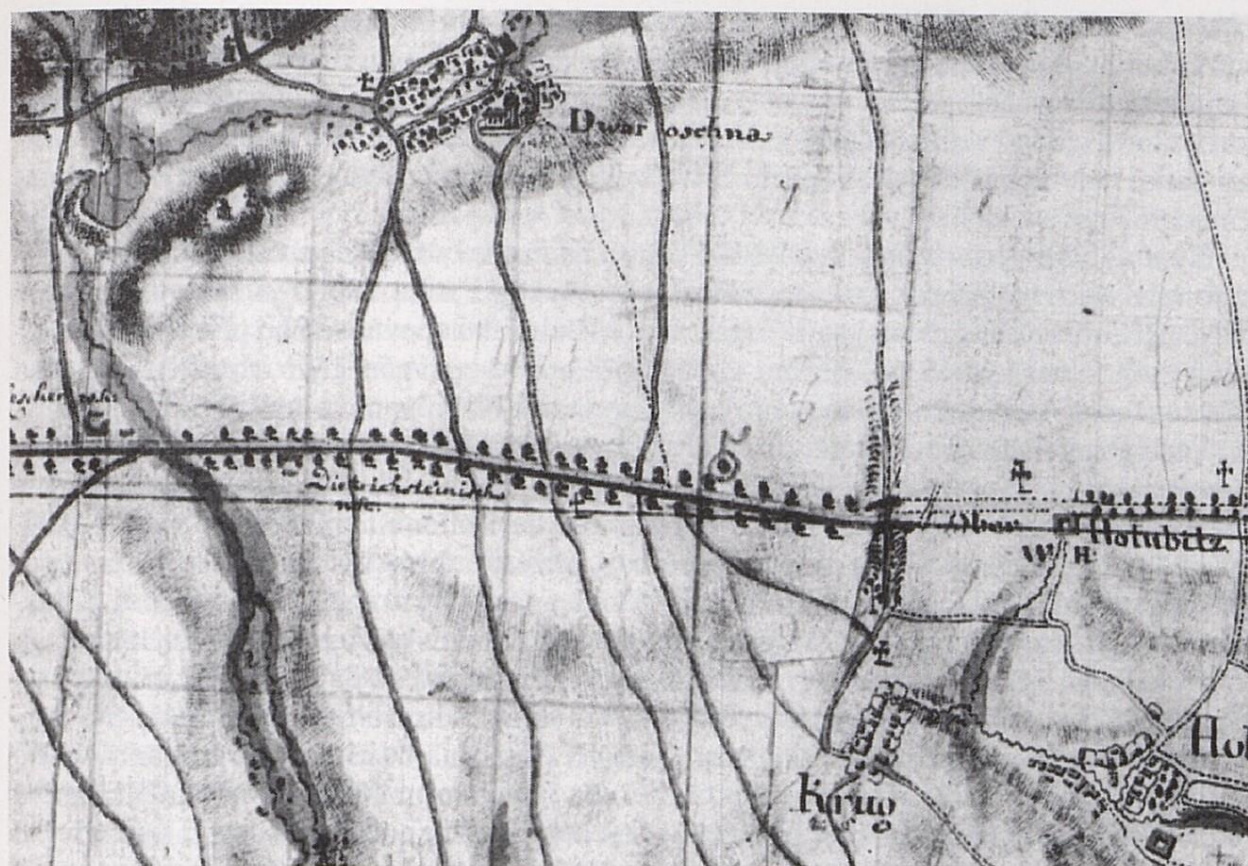
Poslední aktivita proběhla v nedávné době a je reprezentována kontexty 102 a 101. Představují nesporně teréní úpravy, probíhající v souvislosti s výstavbou dálnice D1 a případně i s rekonstrukcí motorestu.

Nyní se podívejme na to, zda lze výše uvedené aktivity zařadit do širšího kontextu. Trať Rohlenka, ležící na úpatí vrchu Santonu zřejmě odedávna upoutávala pozornost svojí výhodnou polohou nad údolím Velatického potoka. Svědčí o tom nesporně i její pravěké osídlení. Bezprostředně kolem ní vždy procházela jedna z nejdůležitějších komunikačních tepen. V novověku to bylo spojení především mezi Vídní, Brnem a Olomoucí, případně Uherským Hradištěm. Zprvu to byla důležitá cesta, posléze silnice, dokonce zvaná císařská. Jejím významu podtrhuje např. skutečnost, že od roku 1750 po ní denně jezdila pošta.⁸ Podél ní byla také řada statků a hostinců, sloužících kromě jiného i k občerstvení, odpočinku a výměně koní. V této oblasti jsou známy např. Pindulka, Maxlovka a Stará či Pozořická pošta. Řadí se k nim také Rohlenka, o níž máme zprávu k roku 1750. Právě se v ní, že Tvaroženský dvůr měl mimo jiné i hospodu u silnice, z níž se platilo vrchnosti 100 zl.⁹ Vyznačena je také na I. vojenském mapování z let 1763–1772 (obr. 9: Ditrichsteinische w. h.). Kolem ní také bezesporu pochodovala většina vojsk při svých taženích na Brno. V novověku to byli nejprve v letech 1643 a 1645 Švédové, 1742 Prusové a roku 1805 také vojska především francouzská a ruská. A právě s těmito událostmi vojenského charakteru nejspíše souvisely veškeré novověké aktivity zachycené archeologickým výzkumem v prostoru Rohlenky.

Starší z nich představuje asi opevňovací příkop a chlebová pec, datované nálezy do novověku, podle stratigrafické pozice před rok 1805. Během druhé poloviny 17. stol. byl v armádách většiny evropských zemí zaveden systém centralizovaného zásobování vojsk ze skladů. Jeho podstatou bylo budování opevněných zásobáren munice, proviantu, krmiva a výstroje, často i s pekárnou nedaleko od vlastního prostoru bojové činnosti. Tento systém umožňoval plánování činnosti vojsk na delší dobu, zvyšoval jejich pohyblivost a zbavoval je závislosti na místních zdrojích. Na druhé straně ale byla vojska na těchto skladech značně závislá, protože v případě jejich ztráty hrozil hlad a porážka.¹⁰ Bez řádného stravování

Obr. 8. Jiříkovice 1994. Rohlenka – McDonald's. Bronzová trojdielná ikonka z hromadného hrobu H1. Foto S. Skoupý.

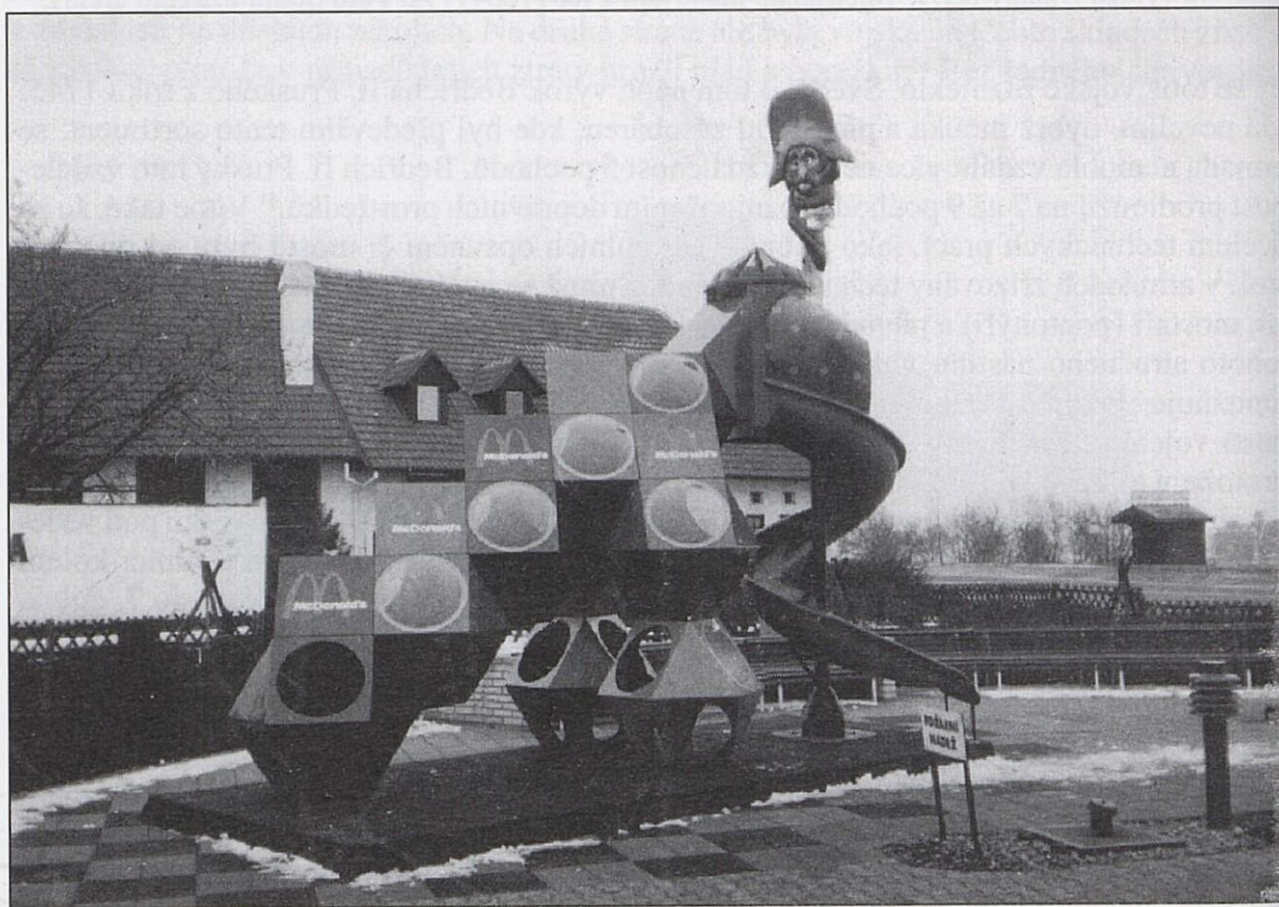
Obr. 9. Jiřkovice 1994. Rohlenka – McDonald's. Statek na Rohlence (Ditrichsteinische w.h.) a jeho okolí na výřezu z mapy tzv. I. vojenského mapování z let 1763–1772. Foto Státní ústřední archiv.

by se totiž vojsko rozuteklo. Svědčí o tom např. výrok Bedřicha II. Pruského z roku 1745: „Já nevelím, nýbrž mouka a píce.“ Od zásobáren, kde byl především tento sortiment, se armáda nemohla vzdálit více než na vzdálenost 5 pochodů. Bedřich II. Pruský tuto vzdálenost prodloužil na 7 až 9 pochodů rozmnožením dopravních prostředků.¹¹ Víme také, že za účelem technických prací, jako je budování polních opevnění či mostů byly od poč. 18. stol. v armádách zřizovány technické zbraně, k nimž se počítali minéři a zákopníci (sapéři), mostaři (pontonyři) a původně jen přechodně po dobu války fungující pionýři.¹² Podle tohoto stručného nástinu vidíme, že vojenská proviantní strategie před rokem 1805 již umožňuje příkop a chlebovou pec interpretovat nejpravděpodobněji jako doklad přítomnosti vojenské zásobárny. S obléháním Brna Švédy v letech 1643 a 1645 asi nesouvisí, protože v té době se zásobárny ještě neužívaly a vojsko se živilo výhradně rekvírováním zásob místního obyvatelstva. Lze se však domnívat, že sloužila pruskému vojsku pod vedením Bedřicha II. Pruského, který se v prosinci 1741 zmocnil Olomouce a silnicí kolem Rohlenky posléze táhnul na Brno. Obléhal je marně dva měsíce, od 9. února do 7. dubna 1742,¹³ což je dost dlouhá doba na to, aby opevněná zásobárna mohla být nejen zřízena, ale i plně využívána. Její fortifikace v přehledném prostoru Rohlenky zřejmě plnila zároveň dvě funkce. Jednak poskytla ochranu proviantnímu skladu obléhatelů a mimo to ještě střežila jednu z nejdůležitějších přístupových cest k Brnu. Nepřímým dokladem této aktivity na Rohlence může být také nález pruské mince z roku 1742 v bezprostředním okolí lokality.¹⁴

Mladší novověká aktivita vojenského charakteru na Rohlence se bezesporu udála v přímé souvislosti s bitvou u Slavkova. 2. prosince roku 1805 zde francouzská vojska pod Napoleonovým vedením porazila armády ruskou a rakouskou. Vrch Santon nad Rohlenkou a jeho úpatí byly v této bitvě strategicky důležitým obranným místem Francouzů. Vrch Napoleon obsadil 17. lehkým pěším plukem s 18 děly pod vedením generálů Clapareda a Sénarmonta a na jeho úpatí kolem silnice umístil Lannesův sbor s divizemi generálů Su-

cheta a Caffarelliho.¹⁵ Toto postavení vojsk na levém křídle bitevní linie sehrálo velmi významnou úlohu tím, že zabránilo ohrožení francouzského týlu ruským vojskem knížete Bagrationa. Než však přešli Francouzi do vítězné protiofenzívy byly o Tvarožnou a zejména na Santon svedeny velmi těžké boje jezdeckta, pěchoty i dělostřelectva s početnými ztrátami zprvu na obou válčících stranách. Bitva byla rozhodnuta až po poledni, kdy se Lannes zmocnil Kruhu a Holubic.¹⁶

Nyní se podívejme, o čem vypovídá s těmito událostmi současná archeologická situace a posléze i drobné nálezy v prostoru Rohlenky. Výkop z roku 1805 byl zahlouben do již dříve existující, částečně zasypané deprese (asi někdejšího opevňovacího příkopu) novověkého stáří. Není vyloučeno, že toto dřívější příkopové opevnění bylo obnoveno již před bitvou v roce 1805 jako součást obranného systému Napoleonova levého křídla. V jednotkách generála Sucheta, které se zde před bitvou rozmístily, byla totiž značná část technických oddílů (sapéři, pontonýři, pionýři a pracovní roty) celého V. armádního sboru.¹⁷ Je otázkou, zda tyto oddíly budovaly opevnění pouze na Santonu nebo i v jeho širším okolí. Ať již byl tento výkop zřízen před nebo po boji, bezesporu byl využit k hromadnému pohřbení padlých v bitvě nebo zemřelých posléze na následky zranění, a to mnohdy i léčených, jak o tom svědčí doklady amputací především dolních končetin (viz článek Ladislavy Horáckové a Lenky Benešové). Tyto lékařské zákroky vypovídají zřejmě o přítomnosti francouzského polního lazaretu, který byl umístěn těsně za linií střetu, nejpravděpodobněji v prostoru statku s hostincem při silnici. Zemřelí přímo na bojišti sem byli dopravováni patrně jen z bezprostřední blízkosti, protože řada jiných hromadných hrobů, ale i pohřbů jednotlivců se nachází většinou přímo v místech nejprudších střetů nebo při ústupových trasách.¹⁸ Ranění však patrně byli sváženi i z větších vzdáleností. Může o tom vypovídat

Obr. 10. Plechová reklamní konstrukce s dětskou skluzavkou a karikovanou podobiznou francouzského vojáka zřízená firmou Mac Donald's nad hromadným hrobem obětí bitvy u Slavkova. Od firmy reprezentující u nás zemi, která zažila válku Severu proti Jihu, Pearl Harbour, Koreu a Vietnam bychom očekávali více piety k památce mrtvých vojáků... Redakce.

nález několika francouzských knoflíků s číslem 51 (obr. 6:13, 14, 15), které patřily příslušníkovi 51. řadového pěšího pluku brig. gen. Debillyho, který bojoval u Blažovic.¹⁹ Podle dalších četných nálezů knoflíků (obr. 6:1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9) v hromadném hrobě lze usuzovat, že mezi pohřbenými převažovali Rusové nejspíše z Bagrationova vojska. Mezi nálezy to dokládá i značné množství olovených koulí z francouzských ručnic (celkem 5 ks) ráže 0,16 mm (obr. 7:4), oproti 1 ks ruské koule ráže 0,18 mm (obr. 7:3). Knoflík s číslem 34 (obr. 6:11) náleží zřejmě Francouzi z 34. řadového pěšího pluku brig. gen. Bekera, který operoval východně od San-tonu.²⁰ Několik honosných zdobených či postříbřených knoflíků (obr. 6:8, 10, 12) patřilo asi některému z francouzských důstojníků. Kostěné knoflíky s jednou dírkou (obr. 6:18) jsou zřejmě z košile a drobný knoflík s pěti dírkami (obr. 6:17) snad ze spodního prádla. Jejich příslušnost k vojskům však nelze přesněji určit. Rakouští vojáci v hromadném hrobě pohřbeni nebyli, protože na tomto úseku bitevní linie nebojovali. O přítomnosti ruských vojáků v hromadném hrobě vypovídá také nález bronzové trojdílné skládací ikonky (obr. 9), jejíž obdoby jsou již známé z dřívějších nálezů.²¹ Zemřelý ji měl zavěšenou na krku v látkovém pouzdře (podrobný popis ikonky je v příspěvku Václava Štěpánka). Další nálezy z hromadného hrobu již nelze blíže specifikovat. Zahrnovaly 2 ks dokonale po obvodu retušovaných ručnicových křesadel (obr. 7:1,7) z různých, blíže neurčených typů rohovce, 2 ks železných hrotů (obr. 7:2), silně deformovaný plechový předmět původně asi válcového tvaru (obr. 7:8), litinovou střepinu (obr. 7:9), měděný prsten (obr. 6:20) a 3 ks páskových přezek či spon, z nichž dvě byly mosazné (obr. 6:19, 7:6) a jedna železná (obr. 6:16).

Zarážející je, že ve vlastním zásypu hrobu nebyly zjištěny stopy přítomnosti vápna, které bylo v dobách napoleonských válek běžně používáno z hygienických důvodů ze strachu před epidemiemi.²² Mikrovrstvy vápna byly až v kontextu 103 (obr. 4:1), který definitivně vyplnil celou depresi. Tuto skutečnost lze vysvětlit jediné tak, že pohřbení byli uloženi do značné hloubky již se záměrem brzkého zarovnání terénu touto vrstvou.

Odkryv na Rohlence je prakticky druhým případem přesně lokalizovaného hromadného hrobu, zkoumaného archeologickými metodami.²³ Jeho stratigrafická pozice ukazuje na to, že hroby podobné velikosti budou také ve značné hloubce, nejspíše na dnech nejružnějších terénních depresí (např. ve starých zaniklých příkopech nebo úvozech). Domnívám se, že jakýkoliv jejich rozsáhlejší výzkum se standartním sledováním veškerých nálezových okolností si v dnešní době musí nutně vyžádat neúnosně vysoké finanční náklady, patrně neúměrné získaným poznatkům. Proto se přikláním k názoru, že pokud památky tohoto typu nebudou bezprostředně ohroženy stavební činností nebo jinými terénními zásahy, je třeba si je chránit v původním autentickém uložení. Jejich případný výzkum nechť je ponechán budoucím generacím, které jistě budou mít k dispozici podstatně lepší technické vybavení a bezesporu i dokonalejší výzkumné metody.

Poznámky

¹ M. Bálek, *Letecké snímkování archeologických lokalit*, list 43, č. neg. 25 218/1 v archivu AÚ AV ČR Brno. A. Štrof, *Tvarožná – Rohlenka*, rukopis nálezové zprávy č. j. 7/93 v archivu ÚAPP Brno, Brno 1993.

² Podrobný popis viz P. Vitula, *Jirřkovice – Rohlenka*, rukopis nálezové zprávy č. j. 35/95 v archivu ÚAPP Brno, Brno 1995.

³ J. Říhovský, *Základy středodunajských popelnicových polí na Moravě*, Studie AÚ Brno XI, Praha 1982, tab. 41:6.

⁴ J. Říhovský, l. c., str. 85

⁵ J. Říhovský, l. c., tab. 44:8, 46:12. J. Říhov-

ský, *K poznání sídlištních forem v kultuře středodunajských popelnicových polí*, ČMM LI, 1966, obr. 16:9, 17:2.

⁶ M. Bálek, l. c.

⁷ A. Štrof, l. c., příloha 3.

⁸ F. Šujan, *Vlastivěda moravská, Dějepis Brna*, Brno 1902, str. 268.

⁹ A. Slavík, *Vlastivěda moravská, Brněnský okres*, Brno 1897, str. 349.

¹⁰ I. J. Krupčenko a kol., *Dějiny vojenského umění od nejstarších dob do druhé světové války*, Praha 1968, str. 74–75.

¹¹ J. Bubla, *Kapitoly z válečných dějin 2*, Praha

- 1922, str. 71–72.
- ¹² J. Bubla, l. c., str. 57.
- ¹³ F. Šujan, l. c., str. 261.
- ¹⁴ za informaci děkuji J. Špatnému.
- ¹⁵ E. Kaláb, Bitva tří císařů (Bitva u Slavkova roku 1805), Brno 1928, str. 26–27. D. Uhlíř, Slunce nad Slavkovem, Praha 1984, str. 305–307.
- ¹⁶ D. Uhlíř, l. c., str. 320.
- ¹⁷ E. Kaláb, l. c., str. 39.
- ¹⁸ A. Procházka, Památky z bitvy u Slavkova roku 1805, Slavkov 1931, str. 9–10. M. Čižmář–M. Geisler, Nová archeologická svědectví o bitvě u Slavkova, VVM XLIII/1, 1991, str. 10–15.
- ¹⁹ D. Uhlíř, l. c., str. 400.
- ²⁰ D. Uhlíř, l. c., str. 400.
- ²¹ A. Procházka, l. c., např. obr. 18.
- ²² M. Čižmář–M. Geisler, l. c., str. 14.
- ²³ M. Čižmář–M. Geisler, l. c.

Zusammenfassung

Prähistorische Besiedlung und neuzeitliche militärische Denkwürdigkeiten beim Motorest Rohlenka in Kataster Jiřkovice bei Brünn

Im September des Jahres 1994 haben Mitarbeiter des Instituts für archäologische Denkmalspflege Brünn eine Rettungsgrabung im Bereich des Restaurantbaues McDonald beim Motorest Strecke Rohlenka an der Grenze der Katastergemeinden Jiřkovice und Tvarožná (Abb. 1) durchgeführt. Während ihres Verlaufs wurden insgesamt 5 prähistorische archäologische Objekte erforscht, die angesichts der Keramik in die älteren Stufen der Velatice'r Kulturphase Mitteldonau-Urnenfelder aus der jüngeren Bronzezeit in Südmähren zu datieren sind. Außerdem wurde im Raum des Baues eine interessante neuzeitliche Stratigraphie erfaßt. Unter den jüngsten Schichten, welche die vor kurzem durchgeführten Terrainsregelungen dokumentierten, hatte eine bauliche Aushebung Schichtungen und Objekte verletzt, die wahrscheinlich mit zwei verschiedenen neuzeitlichen Kriegsaktivitäten in dieser Lokalität zusammenhängen. Die erste davon repräsentiert einen Brotbackofen und einen Befestigungsgraben, der schon früher durch die Flugprospektion M. Bálek's erfaßt und im Jahre 1993 von A. Štof erforscht worden war. Durch Forschung wurde festgestellt, daß diese untergegangenen Objekte die Anwesenheit eines befestigten Vorratslagers des preußischen Heeres, das unter der Führung Friedrichs II. von Preußen in den Wintermonaten des Jahres 1746 die Stadt Brünn belagerte, dokumentieren könnte. Die Fortifikation erfüllte dabei zwei Funktionen, einerseits bot sie dem Proviantlager der Belagerer Schutz und außerdem überwachte sie eine der damals wichtigsten Kommunikationsader, die vorallem Wien, Brünn und Olmütz verband. Die zweite Aktivität militärischen Charakters bezeugt die Anwesenheit eines zum Teil aufgedeckten, mit den Kriegereignissen im Dezember 1805 zusammenhängenden Massengrabes, in dessen unmittelbarer Nähe sich die Schlacht bei Austerlitz abgespielt hatte. Das Grab war offensichtlich in eine zum Teil aufgefüllte Terrainsdepression eingelassen. Die Skelettüberreste von mindestens 22 begrabenen Menschen waren ohne Anzeichen von Pietät in die Grube geworfen worden. Nach begleitenden Funden (Uniformknöpfe, Bleikugeln, eine dreiteilige Bronzeikone) kann man schließen, daß unter den Toten Russen überwogen, aber es gab hier auch Angehörige der französischen Armee, die vor der Schlacht diesen Raum besetzt und die naheliegende Anhöhe Santon mächtig befestigt hatte. Die verhältnismäßig zahlreichen Belege ärztlicher Eingriffe zeugen offensichtlich von der Anwesenheit eines französischen Feldlazarets, das knapp hinter der Begegnungslinie der französischen und russischen Truppen lag. Zuflucht fand Lazarett wahrscheinlich in dem damals ohne Zweifel bereits existierenden Gutshof mit Gasthaus Rohlenka.

Abbildungen:

1. Jiřkovice 1994. Rohlenka – McDonald's. Gesamtsituation des Fundortes auf der Karte 1:10 000 des Blattes 24–43–02 mit Vermessung des Baues und eingezeichnetem Verlauf des neuzeitlichen Grabens. Vermessung und Zeichnung M. Bálek. D. Vitulová.
2. Jiřkovice 1994. Rohlenka – McDonald's. Gesamtplan des Baues mit Lagemarkierung der Profile P1, P2, P3, P4, P5 des Massengrabes H1 und des neuzeitlichen Grabens. Zeichnung D. Švalbachová.
3. Jiřkovice 1994. Rohlenka – McDonald's. Profile P2, P3 und P4 mit beschädigten Objekten aus der jüngeren Bronzezeit in der Rille für die Kanalisation und Wasserleitung. Zeichnung P. Vitula.
4. Jiřkovice 1994. Rohlenka – McDonald's. 1 – nördliches Profil P1 des Aushubs für das Feuerwehrbecken mit dem neuzeitlichen Backofen – Objekt Nr. 2 mit dem Massengrab – Objekt Nr. H1. Zeichnung P. Vitula, 2 – Profil P5 des Aushubs des Massengrabes H1, durchgeführt unter Aufsicht des Bezirksmuseums Brünn-Land. Zeichnung Zdeněk Špičák. 3 – Grundriß des beschädigten Teils des Massengrabes H1. Zeichnung P. Kos.
5. Jiřkovice 1994. Rohlenka – McDonald's, Auswahl von Keramik aus verschiedenen Objekten: 1, 5 – Objekt Nr. 3 – K 113, 2, 3, 7 – Objekt Nr. 6 – K 118, 4, 6 – Objekt Nr. 7 – K 119, 8 – Auffüllung des Objektes Nr. 2 – des Backofens K 104. Zeichnung A. Křechlerová.

6. Jiříkovice 1994. Rohlenka – Mc.Donald's. Verschiedene Typen von Knöpfen und kleinere Gegenstände aus dem Massengrab H1. Zeichnung A. Krechlerová.
7. Jiříkovice 1994. Rohlenka – McDonald's. Kleine Gegenstände und Militaria aus dem Massengrab H1. Zeichnung A. Krechlerová.
8. Jiříkovice 1994. Rohlenka – McDonald's. Dreiteilige kleine Bronzeikone aus dem Massengrab H1. Photo S. Skoupý.
9. Jiříkovice 1994. Rohlenka – Mc.Donald's. Gutshof auf der Rohlenka (Ditrichstenische w.h.) und seine Umgebung auf einem Ausschnitt aus der Landkarte der sog. I. militärischen Kartenvermessung aus den Jahren 1763–1772. Photo das Staatliche Zentralarchiv.
10. Reklamekonstruktion aus Blech mit Kinderrutschbahn und karikiertem Bild eines französischen Soldaten, errichtet von der Firma Mac Donald's über dem Massengrab der in der Schlacht von Austerlitz Gefallenen. Von einer Firma, die bei uns ein Land repräsentiert, das Kriege wie den Sezessionskrieg (Bürgerkrieg von 1861–1865), Pearl Harbour, Korea und Vietnam mitgemacht hat, hätte man mehr Pietät zum Gedenken an tote Soldaten erwarten dürfen.

VLASTIVĚDNÉ LISTY SLEZSKA A SEVERNÍ MORAVY

pololetník pro dějiny, umění, přírodu a dnešek

č. 1, 1997, ročník 23

Z obsahu vyjímáme:

- J. Gebauer, Žerotínové a Opavsko za válečných konfliktů
- V. Plaček, Katolická církev na Hlučínsku v době od roku 1871 po rok 1920
- J. Knapík, Akce „Dar UNRRA československým dětem“ na Opavsku
- M. Plačková, Předvolební taktizování v česko-polských vztazích na Těšínsku v roce 1954
- F. Heiduk, Vilém a Josef Eichendorfové na studiích ve Vratislavi v letech 1901–1905
- R. Hrček, Hudební život na Krnovsku v letech 1850–1945
- L. Sonnek, Učitel Čeněk Kanclíř a Petr Bezruč
- I. Hajzlerová, Zaniklý svět staré Karviné
- P. Šopák, Eduard Labitzky v Opavě
- M. Schenková, Poutní místa ve Slezsku
- J. Kubín, O počátcích školy v Plesné
- V. Štěpán, Neznámá mapa zlatohorského panství
- K. Growka, Pamětní depot platidel a vyznamenání z věže kostela v Javorníku
- S. Pracná, Divadelní sbírky Slezského zemského muzea v Opavě
- J. Olšovský, Zajímavý přírůstek do sbírky porcelánu Slezského zemského muzea v Opavě
- I. Malík, Sto let Kunzova paláce v Hranicích

*Distribuje: Slezské zemské muzeum v Opavě (p. Senecký),
Tyršova č. 1, 746 46 Opava, tel. 622 999*

Formát: A4, 52 s., křídový papír, barevná obálka